Tomislav Karlović

ISSN 0353-295X (Tisak) 1849-0344 (Online)
Radovi - Zavod za hrvatsku povijest
Vol. 57, br. 2, Zagreb 2025.

UDK: 24-266(497.5)"17/18"(091)
24-266(439)"17/18"(091)
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 3. 6. 2025.
Prihvaćeno: 15. 9. 2025.
DOI: 10.17234/RadoviZHP.57.22

Literatura ugarsko-hrvatskog prava i recepcija romanističkih koncepata tijekom „dugog" 18. stoljeća

Recepcija rimskog prava u Srednjoj Europi intenzivirana je tijekom 15. stoljeća posredstvom sveučilišta kao katalizatora promjene. Iako postoje naznake o ranijem širenju ideja učenoga prava sa sveučilišta sjeverne Italije i prema područjima Zemalja Krune sv. Stjepana, tj. i prema Hrvatskoj, može se reći da je više bila riječ o izoliranim pojavama. Refleksija utjecaja recipiranog rimskog prava ili „općeg prava" (*ius commune*) počinje se osjećati tek tijekom „dugog" 18. stoljeća, u prvom redu u literaturi posvećenoj poduci ugarsko-hrvatskog prava. U radu se stoga obrađuje promjena u sistematizaciji i obradi materijala u djelima ugarsko-hrvatskog (privatnog) prava, od priručnika koji striktno prate i preuzimaju terminologiju i podjele Verbőczyeva Tripartita, do prilagodbe i redefiniranja izlaganja instituta prema romanističkim konceptima pod utjecajem „općega prava" sredinom 18. stoljeća.

Uvodna razmatranja – postavljanje usporednopravnog okvira

Počeci šire recepcije rimskog prava na Zapadu općenito se vezuju uz ponovno otkriće i primjenu dijelova Justinijanove kodifikacije, napose Digesta kao najopsežnijeg i najrazrađenijeg njezina dijela, u sjevernoj Italiji krajem 11. stoljeća.[1] Iako su određeni dijelovi Kodifikacije nalazili svoju primjenu i tijekom ranijeg perioda srednjeg vijeka, niz gospodarskih faktora u vezi s usponom gradova i građanstva na područjima sjeverne Italije te južne Francuske, kao i gregorijanska reforma unutar Katoličke crkve, u navedenom su periodu utjecali na intenzivnu „juridifikaciju" društvenog života na bazi rimskoga prava.[2] U literaturi se kao ključni moment i poveznica različitih niti razvoja pritom ističu osnivanje sveučilišta i studija prava u Bologni, po uzoru na koje se tijekom 12. stoljeća uspostavlja novi oblik podučavanja na sjeveru Italije te jugu Francuske, a zatim tijekom 13. i 14. stoljeća i šire.[3]

[1] Usp. STEIN 2007: 52–59; ASCHERI 2013; PADOA-SCHIOPPA 2017: 73–94.

[2] Opširnije, s nijansiranim i detaljnijim prikazom razvoja prava u prethodnom periodu te procesima recepcije u ovom periodu vidi primjerice: GAUDEMET 1965; BELLOMO 1995; CORTESE 1996; RADDING I CIARALLI 2007.

[3] Usp. KOSCHAKER 1955: 55–86; LANGE 1997.

Počevši od egzegetske analize Justinijanove kodifikacije, profesori prava i učeni pravnici praktičari 12. stoljeća pripremaju različite oblike literature namijenjene poduci, ali i praksi, svjesni problema stvarnoga života i potreba za školovanim pravnicima. To je utjecalo i na širu primjenu rimskog prava pred sudovima, koja postaje izražena od 14. stoljeća u svezi s djelovanjem postglosatora koji povezuju obradu rimskog prava s kanonskim, feudalnim i statutarnim pravom.[4]

Recepcija rimskog prava u Srednjoj Europi, koje se pritom naziva *ius commune* kao „opće pravo" nasuprot fragmentarnim običajnim pravima, koncentrirana je u zemljama Svetog Rimskog Carstva Njemačkog Naroda, dok je intenzivirana od kraja 15. stoljeća, uz važnu ulogu novoosnovanih sveučilišta kao katalizatora promjene.[5] Iako postoje naznake o ranijem i onodobnom širenju ideja učenoga prava sa sveučilišta sjeverne Italije i prema hrvatskim zemljama, ovdje u prvom redu područjima Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva, kasnije Zemljama Krune sv. Stjepana pod Habsburgovcima, može se reći da je tu više bila riječ o izoliranim pojavama, nego o širem fenomenu.[6]

Izostanak osnivanja sveučilišta, uz kodifikaciju ugarskog, odnosno ugarsko-hrvatskog običajnog prava s obzirom na njegovo područje primjene i doprinose hrvatskih pravnika u kasnijem razvoju u Tripartitu 1514,[7] te stanje stalne ratne ugroze, rezultirali su odgodom cjelovitijeg preuzimanja koncepata recipiranog rimskog prava ili „općeg prava" (*ius commune*) u Trojednoj Kraljevini sve do 18. stoljeća. Naime, iako do pune recepcije rimskog privatnog prava u praksi dolazi tek stupanjem na snagu austrijskog Općeg građanskog zakonika i pratećih zakona 1853,[8] te se samo rimsko pravo prvi put počelo podučavati u Zagrebu tek akademske godine 1853/1854,[9] smatramo da se počeci utjecaja „općega prava", odnosno tada važećeg *usus modernus pandectarum* na domaće privatno pravo mogu razaznati u literaturi posvećenoj poduci ugarsko-hrvatskog prava nastaloj tijekom „dugog" 18. stoljeća. U skladu s navedenim, polazeći od uloge rimskog prava kao jednog od možda najvažnijih i najopipljivijih elemenata ostavštine antike, predmet obrade u ovom radu bit će promjene u obradi i sistematizaciji

4 DONAHUE 2016; PADOA-SCHIOPPA 2017: 151–166.

5 WIEACKER 1995: 71–155.

6 G. BÓNIS 1964; RADY 2015: 156–163. Glede pravnika koji su se nakon sveučilišne naobrazbe u Italiji vratili i djelovali na području današnjeg Zagreba tijekom 14. i 15. stoljeća vidi, s uputom na daljnju literaturu: APOSTOLOVA MARŠAVELSKI 2013; APOSTOLOVA MARŠAVELSKI 2015.

7 *Tripartitum opus iuris consuetudinarii inclyti Regni Hungariæ* 1514. godine, korištena izdanja iz 1561. i 2005. Vidi više u: RADY 2005; ČEPULO 2012: 96–98.

8 Usp. KARLOVIĆ 2024. Također, o širem značenju recepcije rimskog prava kroz austrijski Opći građanski zakonik u drugim zemljama jugoistočne Europe, pri čemu je bila bitna uloga njegove ranije primjene i poduke upravo u Trojednoj Kraljevini i na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, vidi više u: PETRAK 2020: 111–114; BEĆIĆ 2022; HEBIB 2024.

9 APOSTOLOVA MARŠAVELSKI 1996.

materijala u djelima ugarsko-hrvatskog prava, neslužbeno kodificiranog u Tripartitu, i to od striktnog praćenja Verbőczyjeve podjele i pojmova, preko preuzimanja terminologije te prilagodbe i redefiniranja instituta prema romanističkim konceptima pod utjecajem „općega prava" od sredine 18. stoljeća.

Navedena će analiza biti izvršena i s obzirom na Luigovu tezu o stupnjevima razvoja „Institutionenlehrbücher des nationalen Rechts",[10] baziranoj na usporednim pravnopovijesnim primjerima. Naime, prema ovom se autoru mogu pratiti četiri faze razvoja pravne literature o nacionalnim pravima u zemljama recipiranog rimskog prava. Nakon početne faze literature o *ius romanum*, slijedi usporedba i uključivanje domaćeg prava u širu obradu rimskog prava (npr. *ius romano-germanicum*), zatim faza sistematskih prikaza nacionalnih prava te konačno preuzimanja i asimilacije rimskog prava u djela kojima su izgrađeni suvremeni nacionalni pravni sustavi. Kako pritom, razumljivo zbog odsutnosti prvotne recepcije, nije referencirano ugarsko-hrvatsko pravo, u radu ćemo se osvrnuti i na domaći razvoj u svjetlu Luigovih faza.

Kodifikacija ugarsko-hrvatskog običajnog prava – Tripartitum kao prepreka širenju ius commune

Utjecaj rimskoga prava u procesu formiranja srednjovjekovnog ugarskog, odnosno ugarsko-hrvatskog prava tijekom perioda od 13. do 15. stoljeća bio je vrlo ograničen.[11] Na stranim sveučilištima, u početku u Italiji, a od kraja 14. stoljeća i u Pragu, Beču i Krakovu,[12] u prvom redu studiraju klerici, i to većinom kanonsko pravo, a dijelom oba prava (*ius utrumque*) te se rimsko pravo prenosilo natrag ukoliko je bilo dijelom kanonskog prava.[13] S druge strane, među feudalcima i pred kraljevskim sudovima, u određenom dijelu i u gradovima, primjenjivalo se običajno pravo prenošeno kroz praksu, pripravništvom kod starijih odvjetnika.[14]

Prvi jači prodor civilističkih ideja povezuje se s djelovanjem učenih pravnika na dvoru Matije Korvina,[15] no nije bio dužeg trajanja i učinka te su možebitni začetci recepcije potaknuti jačanjem središnje vlasti ubrzo otklonjeni. Do konačnog učvrš-

[10] LUIG 1970: 66–71.

[11] G. BÓNIS 1964; P. BÓNIS 2017. O odnosu i sličnostima ugarskog i hrvatskog običajnog prava vidi u: KARBIĆ 2003: 43–45.

[12] Na području Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva bila su osnivana sveučilišta u Pečuhu 1367, Budi 1389. i Bratislavi 1467, no djelovala su vrlo kratko. Usp. CSIZMADIA 2007: 8; RADY 2015: 160.

[13] G. BÓNIS 1964: 15–20, 25–29; HAMZA 2014: 384.

[14] CSIZMADIA 2007: 9–11.

[15] G. BÓNIS 1964: 54–58.

ćenja uloge i mjesta običajnoga prava došlo je pak njegovim zapisivanjem u formi *Tripartitum opus iuris consuetudinarii inclyti Regni Hungariae* 1514. godine.[16]

Tripartitum je kao izraz dotadašnjeg razvoja običajnoga prava, iako relativno kasno sastavljen u usporedbi sa zapadnim, ponajprije sjevernofrancuskim *coutumiers*, imao ključnu ulogu u ograničavanju recepcije rimskoga prava.[17] Pritom, kao rezultat rada praktičara, ali istodobno i sveučilišni obrazovanog pravnika,[18] on u prologu sadrži određene reference na rimsko i kanonsko pravo te moralnu teologiju,[19] no njegov glavni dio odražava prilike i običajno pravo onoga vremena, što je potvrđeno i usporedbama s ispravama iz prethodnih stoljeća.[20]

Donošenje Tripartita neposredno prije bitke na Mohačkom polju 1526, turske okupacije velikih dijelova Kraljevstva te promjene vladarske kuće imalo je i puno dalekosežnije učinke nego što je ranije zapisivanje običajnoga prava imalo u zapadnoj Europi.[21] Tripartit je u navedenim okolnostima stekao posebno značenje jamca starih prava te je i pravnička literatura druge polovice 16. i u 17. stoljeću u najvećoj mjeri oslonjena na njega. To je razvidno i iz činjenice da je najvažnije djelo ovoga perioda postupovni priručnik za primjenu običajnog prava *Directio Methodica Processus Judiciarii Juris Consuetudinarii, Inclyti Ragni Hungariae*, popraćen s *Centuria certarum contrarietatum et dubietatum ex Decreto Tripartito desumptarum et resolutarum* Ivana Kitonića Kostajničkog (1561 – 1619), objavljeno 1619. godine.[22] *Directio Methodica* sastavljena je na temelju Kitonićeve prakse pri Kraljevskom sudbenom stolu, a temeljni je izvor Tripartit uz kojega Kitonić citira ranije kraljevske dekrete. Rjeđe se spominju klasična djela, kanonsko pravo i djela europskih pravnika, pri čemu su te naznake doista supsidijarne naravi.

---

16 Više vidi u: *Werbőczy* 2005.

17 Pritom, glede usporedbi utjecaja na tijek recepcije, uz nužne rezerve o generalizacijama, treba uzeti u obzir da *coutumiers* nastaju kroz duži period te među njima postoje znatne razlike prema opsegu uključenja rimskoga prava te sukladno tome utjecaju na recepciju rimskoga prava, odnosno njezino ograničavanje. Također, u usporednom kontekstu treba istaknuti političku pozadinu i sastavljanje jednog dijela ovih zbirki u vezi sa širenjem kraljevske vlasti. Za utjecaj rimskoga prava u pripremi i sadržaju *coutumiers*, s uputama na daljnju literaturu, vidi više u: LÉVY 1976: 45–46 (za „*pénétration superficielle*" rimskoga prava prilikom stvaranja *coutumiers* kao razlogu njegova održanja); GIORDANENGO 1999; KRYNEN 2003; KUSKOWSKI 2023 (napose glede relativizacije podjele *pays de coutume* i *pays de droit écrit* u pogledu utjecaja rimskoga prava te zapisivanja običajnog prava: 13–14, 189–229).

18 Smatra se da je pohađao sveučilište u Krakovu, no sporno je koliko dugo. G. BÓNIS 1964: 68; RADY 2005: XXIX. U vezi korištenja *Summae legum* Raymonda Parthenopusa: P. BÓNIS 2017: 145–146.

19 G. BÓNIS 1986: 74; ZLINSZKY 1994: 65.

20 BLAZOVICH 2010.

21 ZLINSZKY 1994: 64.

22 DAMAŠKA 2004: IV.

Kod Kitonića se mjestimično spominje i djelo *Syntagma institutionum juris imperialis ac Ungarici* Jánosa Baranyai Decsia iz 1593,[23] koje se ističe kao rani pokušaj sustavnog prikaza i usporedbe rimskoga i ugarskog prava.[24] Doduše, Kitonić je uglavnom kritizirao Decsijeve stavove sumnjajući u njihovu praktičnu korisnost,[25] kako se i Decsi ranije nije bavio praksom, nego je djelo napisao na studiju.[26] Konkretni mu je cilj bio reorganizirati i ustanoviti ugarsko običajno pravo prema rimskom institucionalnom modelu, ali konačan rezultat nije bio prepoznat od strane suvremenika ni kasnijih pravnika.

Syntagma je, međutim, indikator raskoraka između ugarskog prava i pravne znanosti u usporednopravnom kontekstu onoga doba. Priprema odgovarajućih djela u kojima se povezuje rimsko i nacionalno pravo kod drugih naroda odvijala se na domicilnim sveučilištima, čak i sporije jer je znanost rimskoga prava bila duboko ukorijenjena na sveučilištima. Zbog otpora znanstvenoj obradi običajnoga prava ona se pojavljuju uglavnom u drugoj polovici 17. stoljeća i kasnije.[27] S druge pak strane, *Syntagma* je pripremljena drugdje, u Strasbourgu, a objavljena u zasebnom rubnom području, Transilvaniji, već krajem 16. stoljeća, uslijed čega, bar prema dostupnim radovima,[28] nije imala veći utjecaj na daljnji razvoj prava i pravne literature.

„Dugo" 18. stoljeće – prihvaćanje rimskog pravnog okvira

Pravni fakultet na Sveučilištu u Trnavi (mađ. Nagyszombat) osnovan je tek 1667, dok je redovna poduka pokrenuta tek početkom 18. stoljeća.[29] Na njemu je studirao i predavao *jus patrium* i autor najvažnijeg praktičnog djela o ugarsko-hrvatskom pravu 18. stoljeća János Szegedy (1699 – 1760). Njegovo djelo *Tripartitum juris Hungarici Tyrocinium* objavljeno je u Trnavi 1734,[30] a već dvije godine kasnije i u Zagrebu. *Tyrocinium* prema strukturi slijedi sustav i izvorni raspored Tripartita, uz namjeru aktualizacije njegova sadržaja uputama na zakone

[23] *Syntagma* je objavljena u Cluj-Napoci, u Transilvaniji, nakon pripreme u Strasbourgu, što je razumljivo zbog užih veza saskog stanovništva s njemačkim zemljama, širenja protestantizma i češćih odlazaka studenata na njemačka sveučilišta. ZLINSZKY 2000; RADY 2015: 154–156.

[24] Uz kanonika Papoczya iz Požuna, usp. CSIZMADIA 2007: 19; ZLINSZKY 2000: 54.

[25] Kitonić obrazlaže zbrkanost Decsijeva djela i osloncem na propali *Kvadripartit*. *Directio methodica* 2004: 365 (8, 34).

[26] ZLINSZKY 2000: 54.

[27] LUIG 1970: 67.

[28] Studije Johannesa Tabora *Collatio juris Romani et Hungarici quaod prima Juris principia* iz 1651. te Johannesa Baiglera i Georga Sameula Hasenloffa iz 1657, tiskana kao njegov dodatak, ne spominju ga, a samostalno su prekratke za uzimanje u obzir u raspravi.

[29] GÖNCZI 2008: 23.

[30] Korišteno izdanje: SZEGEDY 1767.

kojima su mijenjane određene odredbe, ili na derogaciju običajnim putem. Stoga se on u prvom redu iscrpljuje u formi prikaza sadržaja poglavlja, šire obrazlažući pojedinačne rečenice kroz zasebne paragrafe, uz dodavanje većeg broja referenci na Kitonića i kasnije zakone te relativno manji broj uputa na izvore rimskoga prava.

Naznake tekstova iz Digesta i Justinijanova Kodeksa nalaze se ili na početku, kod objašnjavanja pojmova, primjerice uvođenjem termina *usucapio* uz *praescriptio* (I, 78) ili razlaganjem oblika infamije (II, 36), ili na kraju odnosnih paragrafa ili poglavlja, u smislu „vidi šire".[31] One su češće zastupljene u titulima koji se općenito odnose na izvore prava, poput prvih titula druge knjige, u kojima se i Werbőczy po svemu sudeći oslanjao na literaturu pripadnu rimskoj i kanonskoj pravnoj tradiciji. Međutim, dok Werbőczy nije dao konkretne naznake izvora, Szegedy je to učinio. Upute glede pravne literature, iako rjeđe, najčešće su na kanoniste poput Suareza, Schmalzgrubera ili Pichlera. S obzirom pak na opću važnost, za razliku od *Syntagme*, riječ je o prvom obliku inkorporacije rimskog prava i njegove terminologije u slijedu obrade ugarskog običajnog prava.[32]

Primjena rimskopravnih koncepata u obradi postojećeg prava mnogo je značajnija i ekstenzivnija kod Istvána Husztya (1710 – 1772/1778[33]), u njegovoj *Juris prudentia practica seu Commentarius novus in Jus Hungaricum* izdanoj prvi puta 1745. godine.[34] U mađarskoj pravnoj historiografiji djelo se ocjenjuje kao prvi domaći udžbenik prava,[35] što se može potvrditi uvidom u njegov sadržaj. Štoviše, on otkriva da je autor sveučilišno obrazovani pravnik, iako nije poznato gdje je pohađao studije.[36] Usprkos Radyevoj opasci da se *Juris prudentia practica* „oslanjala skoro potpuno na Tripartit i zakone", uz upute na Carpzowa i *Praxis Criminalis* u trećem dijelu o kaznenom pravu, te i tamo uz samo jednu naznaku rimskoga prava,[37] smatramo da je cjelokupni sustav i način izlaganja koji Huszty koristi

[31] Primjerice, u I, 60 na kraju poglavlja naznačuje gdje je obrađena kupoprodaja u Digestama i u Kodeksu, dok je u tekstu uputio samo na Kitonića, zakone i zaključke *Commissio Systematica*. O *Commissio Systematica* iz 1715. usp. CSIZMADIA 2007: 21–22.

[32] Szegedy je i autor *Manuale jurisperitorum Ungariae, continens regulas iuris patrii, pontificii et caesarei* iz 1748, uvodnog priručnika koji sadrži pravne regule (*regulae iuris*) pripadne Tripartitu, kanonskom i rimskom pravu. Regule rimskoga prava su iz titula *Digesta* 50, 17 koje su već ranije, od 1581, tiskane zajedno s Tripartitom i kasnijim zakonima u zborniku poznatijem (od izdanja iz 1696) kao *Corpus Iuris Hungarici*. RADY 2015: 158; BÉLI, PETRAK I ŽIHA 2012: 76–77.

[33] Glede godine smrti, koja je povezana s pripisivanjem *Disquisitio, qua origines Feudorum et iuris feudalis non alias nisi Hunnicas esse probatur*, umjesto stvarnom autoru Andrasu Husztiju koji je predavao na pravnoj školi u Cluju, vidi: PÓKECZ KOVÁCS 2016: 168–169.

[34] HUSZTY 1745.

[35] CSIZMADIA 2007: 22; PÓKECZ KOVÁCS 2016: 174.

[36] *Juris prudentia practica* objavljena je za vrijeme kada je Huszty djelovao na dvogodišnjoj pravnoj školi u Egeru, *Collegium Iuridicum Foglarianum*, pri čemu je *jus patrium* predavao već 1741. PÓKECZ KOVÁCS 2016: 167.

[37] RADY 2015: 159.

duboko ukorijenjen u rimskopravnu tradiciju, a odgovara principima poduke *usus modernus pandectarum* kako se razvija od 17. stoljeća u njemačkim zemljama.[38]

Za razliku od Szegedya, Huszty ne prati strogo raspored izlaganja i titula Tripartita, već se oslanja na institucijski sustav, primjenjujući i prilagođavajući ga u onoj mjeri koliko je bilo materijala u običajnom pravu koji bi se mogao ukalupiti u njega i koliko je relevantan. Dok Szegedy više iznimno ulazi u opće rasprave i opis instituta kada mu tekst Tripartita daje prilike za to, Huszty izlaže pravne kategorije i koncepte prema romanističkom modelu kasnog srednjeg vijeka i ranog modernog doba, slažući izlaganje domaćeg prava na bazi tog sustava, što podrazumijeva i mnoge kompromise u vezi smještanja instituta običajnog prava. Primjerice, darovanje je sa svim varijantama izloženo u drugoj knjizi *Juris prudentia practica*, nakon opisa drugih ugovora, a ne u prvom dijelu prve knjige odmah nakon poglavlja o plemstvu i prelatima kao u Tripartitu (od titula I, 13 dalje), ali ni nakon prikaza oblika stjecanja vlasništva kao u Institucijama (II, 7). Isto tako, proces je obrađen u okviru prve knjige, nakon što je izlaganje osoba (*personae*) iz privatnog prava nastavio s izlaganjem osoba kao stranaka u postupku, što je u određenoj mjeri razumljivo jer je treći dio posvećen suvremenom kaznenom pravu, u skladu s njegovim uključenjem u *Corpus Iuris Hungarici*, a kojega nema u Institucijama.

Huszty ne daje konkretne upute na rimske izvore,[39] tako da nisu navedeni rimski tekstovi koji bi bili podloga definicija, podjela i objašnjenja, no lako ih može prepoznati svatko tko poznaje civilno (rimsko) pravo. Pritom skoro i ne navodi literaturu, već samo primjere iz Tripartita i zakona. Zbog navedenoga se pristupa *Juris prudentia practica* i može okarakterizirati kao prvi pravi udžbenik ugarsko-hrvatskog prava. Štoviše, riječ je o vrlo uspješnom udžbeniku, čemu je pridonijelo i to što je Huszty bio aktivan sudac već od 1741,[40] omogućivši mu povezivanje sistematskog izlaganja građe s primjerima iz prakse i tužbenim formularima.

Na raširenost primjene, te istodobno ističući njegovu relevantnost za Hrvatsku, upućuje činjenica sačuvanosti raznih izdanja *Juris prudentia practica* u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici[41] te u knjižnici Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu,[42] uz zapise o pripadnosti koji će zahtijevati dodatno proučavanje.[43] Istodobno treba dodati da je i Szegedyev *Tyrocinium* sačuvan u više primjeraka u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici.[44] Pritom, glede njihova korištenja, ova dva

38 WIEACKER 1995: 164 i sl.

39 Samo iznimno, npr. HUSZTY 1745: vol. I, str. 36 i vol. 2, str. 33.

40 PÓKECZ KOVÁCS 2016: 165–166.

41 Mrežni katalog Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu. Pretraga prema naslovu: *Jurisprudentia practica seu Commentarius novus in jus Hungaricum* te *Jurisprudentiae Practicae*.

42 Mrežni katalog knjižnice Pravnog fakulteta u Zagrebu.

43 Zapisi, primjerice, upućuju na Krčelića, Škrlca, Kuševića i druge.

44 Mrežni katalog Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu. Pretraga prema naslovu: *Tripartitum juris Hungarici Tyrocinium*.

djela treba shvatiti kao komplementarne izvore. Dok je *Juris prudentia practica* bila udžbenik s izraženijim sistematskim prikazom materije, *Tyrocinium* bi se više mogao shvatiti kao „komentar zakona", priručnik za praksu.

Što se pak tiče uporabe *Juris prudentia practica* u nastavi *jus patrium* nakon osnivanja Pravnoga fakulteta Kraljevske akademije 1776, ali i nakon *Ratio educationis* 1777,[45] primjerci sačuvani u knjižnici Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu mogu se koristiti kao argument za to. Doduše, za to nema formalne potvrde jer prema navodima §. 187. *Ratio educationis* nije postojala odgovarajuća literatura za predmet domovinsko pravo. Međutim, to je i razumljivo uzimajući u obzir činjenicu da je naglasak reformi bio na javnom a ne privatnom pravu[46] te da je glede pravnog studija sva literatura bila austrijska ili njemačka (Martini, Sonnenfels, Achenwall, Gatterer).[47]

U svakom slučaju, kroz oba djela, a napose *Juris prudentia practica*, smatramo da je došlo do početka značajnije recepcije učenja na temeljima rimskoga prava, odnosno recepcije ovog oblika antičkoga znanja. Dovršetak procesa, u smislu potpunog preoblikovanja pravne literature u skladu sa romanističkim sustavom, dogodio se, međutim, relativno brzo, već kroz 60–70 godina, udžbenikom Imre (Emerika) Kelemena (1744 – 1819) *Institutiones juris privati hungarici* iz 1814, naslonjenom na Husztya.[48] Riječ je o temeljnom udžbeniku ugarsko-hrvatskog prava 19. stoljeća i u Mađarskoj i Hrvatskoj, a na njemu se baziraju i kasniji udžbenici na nacionalnim jezicima. Vrlo skoro, u Hrvatskoj je u periodu 1821. – 1831. izdan tako i prvi udžbenik ugarsko-hrvatskog privatnog prava na hrvatskom (kajkavskom) jeziku, *Navuchanye vu praviczah szamoszvojneh vugerzkeh* Imbriha Domina Petruševečkoga,[49] koji prati Kelemena i rimskopravnu triparticiju.

Zaključak

„Dugo" 18. stoljeće ključan je period u razvoju literature o ugarsko-hrvatskom pravu. Od uključenja uputa na rimsko pravo uz izlaganje domaćeg prava kod Szegedya 1734, preko sistematizacije na bazi rimskoga prava i sveobuhvatne uporabe civilističkih pravnih koncepata kod Husztya 1745, može se reći da je do Kelemena 1814. pređen u vrlo kratkom periodu razvojni put od više stoljeća

45 *Ratio educationis* 1777.

46 HORBEC 2017.

47 §§. 186–189 *Ratio educationis* 1777.

48 KELEMEN 1814.

49 Iako su mu prethodila *Predznanya pravicz szamoszvojneh vugerzkeh* iz 1818, uz povijesni pregled *Dogodozpisz pravicz szamoszvojneh vugerzkeh* 1819, za navedena ipak ne možemo reći da su bili cjeloviti udžbenici, nego tek uvodne studije ili pregledi. U vezi *Predznanya* i utjecaja Kelemena vidi: NOVOSEL 2020.

zemalja pripadnih krugu primjene *ius commune*. Pritom, ova djela prema načinu inkorporacije rimskih koncepata upućuju na određene sličnosti s Luigovim fazama. Dok Szegedyevo djelo možemo usporediti s drugom fazom razvoja, uz nužno obrtanje uloga – primarna običajnog, a sekundarna rimskoga, skoro istovremeno Husztyevo, te konačno Kelemenovo, mogu se svrstati u *ius novissimum*, tj. potpunu sistematizaciju domaćega prava na romanističkim temeljima. S obzirom na očuvanje, tisak i ulogu tih djela u Hrvatskoj, zasigurno je njihovim posredstvom došlo i do intelektualne recepcije rimskoga prava kao jednog od elemenata antičkog naslijeđa.

Bibliografija

Tiskani izvori

Directio methodica 2004: *Directio methodica processus ivdiciarii juris consuetudinarii, Inclyti Regni Hungariae per M. Joannem Kitonich de Koztanicza = Metodična uputa u sudbeni postupak po običajnom pravu slavnog Ugarskog Kraljevstva*. D. Krapac. Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagebu.

DOMIN, Imbrih. 1818. *Predznanya pravicz szamoszvojneh vugerzkeh*. Zagreb: Novoszelzki Szlovi.

DOMIN, Imbrih. 1821 – 1831. *Navuchanye vu praviczah szamoszvojneh vugerzkeh*. Zagreb: Szlovi Ferencza Suppan.

HUSZTY, Stephanus. 1745. *Juris prudentia practica seu Commentarius novus in Jus Hungaricum*. Budae: Typis Veronicae Nottensteinin.

KELEMEN, Imre. 1814. *Institutiones juris privati Hungarici*. Pestini: Typis Joannis Thom. Trattner.

Ratio educationis publicae totiusque rei literariae per Regnum Hungariae et provincias eidem adnexas. 1777. Vindobonae: Typis Joan. Thom. nob. de Trattnern.

SZEGEDY, Joannes. 1767. *Tripartitum juris Hungarici Tyrocinium*. Tyrnaviae: Typis Collegii academici Soc. Jesu.

WERBŐCZY, István. 1561. *Tripartitum opus iuris consuetudinarii inclyti Regni Hungariae*. Viennae Pannonie Superioris: Per Ioannem Syngrenium Typographum.

Werbőczy 2005: Stephen Werbőczy. *The Customary Law of the Renowned Kingdom of Hungary: A Work in Three Parts (1517)*. J. Bak, P. Banyó, M. Rady. Budapest: Charles Schlaks, Jr.

Literatura

APOSTOLOVA MARŠAVELSKI, Magdalena. 1996. Rimsko i pandektno pravo na Pravnom fakultetu u Zagrebu. U *Pravni fakultet u Zagrebu 1776-1996*., ur. Željko Pavić, 209–240. Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

APOSTOLOVA-MARŠAVELSKI, Magdalena. 2013. *Dominium utile* in the Texts of Archdeacon Ivan Gorički (1334). *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 63/5–6: 1187–1202.

APOSTOLOVA-MARŠAVELSKI, Magdalena. 2015. *Das Recht des mittelalterlichen Zagreb (Mitte 13. – Anfang 16. Jahrhundert)*. Graz: Leykam.

ASCHERI, Mario. 1993. *The Laws of Late Medieval Italy 1000-1500. Foundations for a European Legal System*. Leiden – Boston: Brill.

BEĆIĆ, Mehmed. 2022. *Između Orijenta i Okcidenta: recepcija Općeg građanskog zakonika u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu.

BÉLI, Gábor; Marko PETRAK, Nikol ŽIHA. 2012. *Corpus Iuris Civilis* i *Corpus Iuris Hungarici* – Utjecaj rimske pravne tradicije na ugarsko-hrvatsko pravo. U *Suvremeni pravni izazovi: EU – Mađarska – Hrvatska*, ur. Mirela Župan, Mario Vinković, 59–79. Pečuh – Osijek: Pravni fakultet Sveučilišta u Pečuhu i Pravni fakultet Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku.

BELLOMO, Manlio. 1995. *The Common Legal Past of Europe, 1000-1800*. Washington: The Catholic University of America Press.

BLAZOVICH, László. 2010. Tripartit i njegovi izvori. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu* 44/2: 399–417.

BÓNIS, György. 1964. *Einflüsse des römischen Rechts in Ungarn*. Milano: Giuffrè.

BÓNIS, György. 1986. Ungarische Juristen am Ausgang des Mittelalaters. U *Die Rolle der Juristen bei der Entstehung des modernen Staates*, ur. Roman Schnur, 65–75. Berlin: Duncker & Humblot.

BÓNIS, Péter. 2017. Die Bestandteile und die Rechtsquellen des Privatrechts in Ungarn. U *Die Entwicklung der Verfassung und des Rechts in Ungarn*, ur. Gábor Máthé: 133–176. Budapest: Dialóg campus.

CORTESE, Ennio. 1996. *Il diritto nella storia medievale. I. L'alto medioevo*. Roma: Il cigno.

CSIZMADIA, Andor. 2007. Hungarian customary law before the bourgeois rebellion of 1848. *The Journal of Legal History* 4: 3–37.

ČEPULO, Dalibor. 2012. *Hrvatska pravna povijest u europskom kontekstu*. Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

DAMAŠKA, Mirjan. 2004. Ivan Kitonić i njegova *Directio methodica*. U *Directio methodica* 2004: I–XXIV.

DONAHUE, Charles Jr. 2016. Procedure in the Courts of the Ius commune. U *The History of Courts and Procedure in Medieval Canon Law*, ur. Wilfired Hartmann i Kenneth Pennington, 74–124. Washington: The Catholic University of America Press.

GÖNCZI, Katalin. 2008. *Die europäischen Fundamente der ungarischen Rechtskultur*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.

GAUDEMET, Jean. 1965. Le droit romain dans la pratique et chez les docteurs aux XIe et XIIe siècles. *Cahiers de civilisation médiévale* 8/31–32: 365–380.

GIORDANENGO, Gérard. 1999. Jus commune et "droit commun" en France du XIIIe au XVe siècle. U *Droit romain, jus civile et droit français*, ur. Jacques Krynen, 219–247. Toulouse: Presses de l'Université Toulouse Capitole.

HAMZA, Gábor. 2014. Roman Law and the Development of Hungarian Private Law Before the Promulgation of the Civil Code of 1959. *Fundamina* 20/1: 383–393.

HEBIB, Mirza. 2024. Rimska pravna tradicija i bosanskohercegovačka pravna kultura od druge polovice 19. stoljeća. U *Legatum pro anima. Zbornik radova u čast Marka Petraka*, ur. Tomislav Karlović i Elizabeta Ivičević-Karas, 649–675. Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

HORBEC, Ivana. 2017. The 'Quiet Force': The Role of Legal Education in the Disciplining of the Hungarian and Croatian Nobility in the 1760s. *Povijesni prilozi* 36/53: 81–107.

KARLOVIĆ, Tomislav. 2024. Consequences of the "Springtime of Nations" in Croatia – Finding a Separate Legal System Based on the Roman Legal Tradition Through Reaction. U *Fundamental Legal Transformations as a Consequence of the Springtime of Nations (1848)*, ur. Emőd Veress, 43–68. Budapest: Ferenc Mádl Institute Of Comparative Law.

KARBIĆ, Damir. 2003. Hungarian and Croatian Customary Law: Some Contrasts and Comparisons. U *Custom and Law in Central Europe*, ur. Martyn Rady: 37–45. Cambridge: Centre for European Legal Studies.

KOSCHAKER, Paul. 1966. *Europa und das römische Recht*. München, Berlin: C. H. Beck.

KRYNEN, Jacques. 2003. Le droit romain «droit commun de la France». *Droits* 38/2: 21–36.

KUSKOWSKI, Ada Maria. 2023. *Vernacular Law. Writing and the Reinvention of Customary Law*. Cambridge: Cambridge University Press.

LANGE, Hermann. 1997. *Römisches Recht im Mittelalter*, *Vol. I, Die Glossatoren*. München: C. H. Beck.

LÉVY, Jean-Philippe. 1976. *Le droit romain en Anjou, Bretagne, Poitou. Ius Romanum Medii Aevi. Pars V, 4, b*. Milano: Giuffré.

LUIG, Klaus. 1970. Institutionenlehrbücher des nationalen Rechts im 17. und 18. Jahrhundert. *Ius commune* 3: 64–97.

Mrežni katalog knjižnice Pravnog fakulteta u Zagrebu http://193.198.9.220/cgi-bin/unilib.cgi?form=010000000199990&id=0970421028 (posjet 25. 5. 2025.).

Mrežni katalog Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu https://katalog.nsk.hr/discovery/search?query=any,contains,Jurisprudentia%20practica%20seu%20Commentarius%20novus%20in%20jus%20Hungaricum%20te%20Jurisprudentiae%20Practicae&tab=Everything&search_scope=MyInst_and_CI&vid=385BUKINET_ZANSK:VU1&offset=0 (posjet 25. 5. 2025.).

Mrežni katalog Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu https://katalog.nsk.hr/discovery/search?query=any,contains,Tripartitum%20juris%20Hungarici%20Tyrocinium&tab=Everything&search_scope=MyInst_and_CI&vid=385BUKINET_ZANSK:VU1&offset=0 (posjet 25. 5. 2025.).

NOVOSEL, Zrinko. 2020. Udžbenici *Principia juris publici* Konstantina Farkaša i *Predznanya pravicz* Imbriha Domina u svjetlu isprepletenih povijesti. *Radovi – Zavod za hrvatsku povijest* 52: 159–172.

PADOA-SCHIOPPA, Antonio. 2017. *A History of Law in Europe. From the Early Middle Ages to the Twentieth Century*. Cambridge: Cambridge University Press.

PETRAK, Marko. 2020. Kodificiranje građanskog prava u jugoistočnoj Europi. U *Hrvatsko obvezno pravo u poredbenopravnom kontekstu: Petnaest godina Zakona o obveznim odnosima*, ur. Ivan Tot i Zvonimir Slakoper, 101–146. Zagreb: Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

PÓKECZ KOVÁCS, Attila. 2016. Huszty István Jurisprudentia Practicájának hatása a 18. századi jogi oktatásra. U *Tudomány és kutatás a 240 éves Klimo Könyvtárban*, ur. Krisztina Dezső, Dávid Molnár, Éva Schmelczer-Pohánka, 163–176. Pécs: Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont.

RADDING, Charles M., Antonio CIARALLI. 2007. *The Corpus Iuris Civilis in the Middle Ages*. Leiden – Boston: Brill.

RADY, Martyn. 2005. Stephen Werbőczy and his *Tripartutum*. U *Werbőczy* 2005: XXVII–XLVIII.

RADY, Martyn. 2015. *Customary Law in Hungary*. Oxford: Oxford University Press.

STEIN, Peter. 2007. *Rimsko pravo i Europa. Povijest jedne pravne kulture*. Zagreb: Golden marketing.

WIEACKER, Franz. 1995. *A History of Private Law in Europe: with particular reference to Germany*. Oxford: Clarendon Press.

ZLINSZKY, János. 1994. Das Recht, erhalten und neu belebt durch römisches Recht, Ungarns Verhältnis zum römischen Recht in der Vergangenheit und in der Gegenwart. *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis* 62: 61–70.

ZLINSZKY, János. 2000. Legal Studies and Works of János Baranyai Decsi. *Acta Ethnographica Hungarica* 45: 327–336.

Literature of Hungarian-Croatian Law and the Reception of Roman Legal Concepts during the "long" 18th Century

The reception of Roman law in Central Europe intensified during the 15th century, with universities acting as catalysts of change. Although there are indications of earlier dissemination of the ideas of learned law from the universities of northern Italy toward the territories of the Lands of the Crown of Saint Stephen, including Croatia, these can mostly be described as isolated occurrences. The influence of received Roman law or "common law" *(ius commune*) only began to be truly felt during the "long" 18th century, primarily in literature dedicated to the teaching of Hungarian-Croatian law. This paper therefore addresses the shift in the systematization and treatment of material in works on Hungarian-Croatian (private) law, from manuals that strictly follow and adopt terminology and classifications of Werbőczy's *Tripartitum*, to adaptations and redefinitions of the presentation of legal institutions according to civilian concepts under the influence of the *ius commune* in the mid-18th century.

Key words: *ius commune*, Hungarian-Croatian law, customary law, antiquity, legal literature, reception of Roman law, "long" 18th Century

Ključne riječi: *ius commune*, ugarsko-hrvatsko pravo, običajno pravo, antika, pravna literatura, recepcija rimskog prava, „dugo" 18. stoljeće

Tomislav Karlović
Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Trg Republike Hrvatske 14
10000 Zagreb
tomislav.karlovic@pravo.unizg.hr

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI
57
Broj 2

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

FF press

ZAGREB 2025.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 57, broj 2

Izdavač / Publisher
Zavod za hrvatsku povijest
Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet, Odsjek za povijest
FF press

Za izdavača / For Publisher
Domagoj Tončinić

Glavni urednik / Editor-in-Chief
Filip Šimetin Šegvić

Gostujući urednici / Guest editors
Teodora Shek Brnardić, Zrinka Blažević, Filip Novosel, Iva Mandušić, Marta Jurković

Izvršni urednik / Managing editor
Zvjezdana Sikirić Assouline

Zamjenik glavnog urednika / Assistant Editor-in-Chief
Luka Špoljarić

Uredništvo / Editorial Board
Inga Vilogorac Brčić (stara povijest/ancient history), Trpimir Vedriš (srednji vijek/medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Martin Previšić (suvremena povijest/contemporary history), Tvrtko Jakovina (globalna povijest/global history), Silvija Pisk (zavičajna povijest/local history), Tomislav Galović (pomoćne povijesne znanosti/auxiliary sciences of history)

Izvršni urednik za međunarodnu komunikaciju / Executive editor for international communication
Nada Zečević

Urednik recenzija / Review Editor
Kornelija Jurin Starčević

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council
Denis Jevgenjevič Alimov (Sankt Peterburg), Živko Andrijašević (Nikšić), Csaba Békés (Budapest), Jakub Beneš (London), Rajko Bratož (Ljubljana), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki (Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Hannes Grandits (Berlin), Kateřina Horníčková (České Budějovice / Olomouc), Catherine Horel (Pariz), Angela Ilić (München), Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Irina Lyubomirova Ognyanova-Krivoshieva (Sofija), Axel E. W. Müller (Leeds), Beata Możejko (Gdanjsk), Géza Pálffy (Budapest), Zlatko Pleše (Chapel Hill), Ioan-Aurel Pop (Cluj), Alexios G. C. Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd), Zrinka Stahuljak (Los Angeles), Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana), Andrea Vanina Neyra (Buenos Aires)

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant
Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address
Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120191

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year
Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at: Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“ http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp

Financijska potpora za tisak časopisa / The journal is published with the financial support by:
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation Index - Web of Science

Naslovna stranica / Title page by
Marko Maraković

Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout
Marko Maraković

Lektura / Language editors
Jure Trutanić (hrvatski / Croatian)
Tomislav Brandolica (engleski / English)

Korektura / Copy editing
Marta Janković

Ilustracija na naslovnici
Muza Klio (Alexander S. Murray, *Manual of Mythology*, London 1898)

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak" http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp

The Journal is accessible in digital form at the Hrcak - Portal of scientific journals of Croatia http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp